

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2025-60-148-154>

УДК: 811.512.154(07)

*Сарыбашева К., магистрант,
kyalsarybaseva@gmail.com*

ORCID: 0009-0002-9538-3181

К. Тыныстанов ат. БИМУ

Каракол ш., Кыргызстан

ПРОФЕССОР К. К. САРТБАЕВДИН ЭМГЕКТЕРИН ПАЙДАЛАНУУДАГЫ УСУЛДУК ЧЕБЕРЧИЛИК

Кыргыз тилин орто мектептерде эне тил катары окутуу маселеси кайрадан мамлекеттик деңгээлде каралып, кыргыз тилин эне тил жана мамлекеттик тил катары өнүктүрүүнүн көп жылдык улуттук программасы иштелип чыкты, ошондой эле ага ылайык, орто мектептерде кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик предметтик стандарты, билим берүү программасы да олуттуу өзгөрүүлөргө жана толуктоолорго дуушар болгон. Предметтик стандарт жана окуу планы кыргыз тилин окутуунун максаттарын жана милдеттерин, мазмунун жана каражаттарын, окутуу технологиясын инновациялык жаңылоо талаптарын койгон. Бул жаңылоо, биринчи кезекте, кыргыз тилин окутуунун мазмунуна тиешелүү болуп, мазмунун аныктоо атайын түзүлгөн компетенциялардын негизинде жүргүзүлдү. Айрыкча, орто мектептерде кыргыз тилин эне тил катары окутуу лингвистикалык, кеп жана маданий компетенттүүлүккө негизделген мыйзамдык талап болуп калды. Кыргыз тилин окутууда окуучулардын лингвистикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруу, аны толуктоо, заманбап талаптарга ылайык өркүндөтүү жана кайра өнүктүрүү боюнча профессор К. К. Сартбаевдин бай методикалык мурасын багыттоо зарылчылыгы бар.

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тили, методика, эмгек, окутуу, тарых, мектеп, методист, фонетика, тема.

*Сарыбашева К., магистрант,
kyalsarybaseva@gmail.com*

ORCID: 0009-0002-9538-3181

ИГУ им. К. Тыныстанова,

г. Каракол, Кыргызстан

МЕТОДИЧЕСКИЕ НАВЫКИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ РАБОТ ПРОФЕССОРА К.К.САРТБАЕВА

Вопрос преподавания кыргызского языка как родного в общеобразовательных школах было вновь рассмотрено на государственном уровне, разработана многолетняя национальная программа развития кыргызского языка, как родного и государственного языка, а также согласно к нему, государственному предметному стандарту преподавания кыргызского языка в общеобразовательных школах, учебная программа также претерпела существенные изменения и дополнения. Стандарт предмета и учебная программа задают требования к инновационному обновлению цели и задачи обучения кыргызскому языку, содержанию и средствам, технологии обучения. Такое обновление, прежде всего, касается содержания обучения кыргызскому языку, а определение содержания осуществлялось на основе специально установленных компетенций. В частности, преподавание кыргызского языка как родного в средних школах стало юридическим требованием, основанным на языковых, речевых и культурных компетенциях. Существует необходимость направить богатое методическое

наследие профессора К.К. Сартбаева на формирование лингвистической компетентности студентов при обучении кыргызскому языку, дополнить ее, усовершенствовать и вновь развить в соответствии с современными требованиями.

Ключевые слова: кыргызский язык, методика, работа, преподавание, история, школа, методист, фонетика, тема.

*Sarybasheva K., master's student,
kyalsarybaseva@gmail.com
ORCID: 0009-0002-9538-3181
K. Tynystanov Issyk-Kul state university
Karakol, Kyrgyzstan*

METHODOLOGICAL SKILLS WHEN USING THE WORKS OF PROFESSOR K.K. SARTBAEV

The issue of teaching Kyrgyz as a native language in comprehensive schools and teaching in it was again considered at the state level, a multi-year national program for the development of the Kyrgyz language as a native and state language was developed, and according to it, the state subject standard for teaching the Kyrgyz language in comprehensive schools, the curriculum also underwent significant changes and additions. The subject standard and the curriculum set the requirements for an innovative update of the goal and objectives of teaching the Kyrgyz language, content and means, and teaching technology. Such an update, first of all, concerns the content of teaching the Kyrgyz language, and the content was determined on the basis of specially established competencies. In particular, teaching the Kyrgyz language as a native language in secondary schools has become a legal requirement based on linguistic, speech and cultural competencies. There is a need to direct the rich methodological heritage of Professor K. K. Sartbaev to the formation of students' linguistic competence in teaching the Kyrgyz language, to supplement it, improve it and re-develop it in accordance with modern requirements.

Keywords: Kyrgyz language, methodology, work, teaching, history, school, methodologist, phonetics, topic.

Билим-тарбия берүүнүн сапатын өркүндөтүү, өлкөбүздүн өнүгүшүнө салым кошуучу атуулдарды тарбиялап өстүрүү бүгүнкү күндө республикабыздагы олуттуу маселелердин бири болуп эсептелет [2, 81-б.]

Мектептерде кыргыз тилин окутуунун тарыхы Кыргызстан өзүнчө автономиялуу область болуп бөлүнгөн убакыттан башталгандыгы белгилүү. Ошол учурдагы илим комиссиясынын биринчи төрагасы Э. Арабаев тажрыйбалуу агартуучу-методист болгондуктан, аны кыргыздар гана эмес, орто азиялыктар, казакстандыктар да жапырт таанышкандыгы маалым [4].

Кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминин түптөлүп, калыптанышына, өнүгүп-өсүшүнө, азыркы абалына жетишине ондогон кыргыз окумуштууларынын, методисттеринин жана практик мугалимдеринин кошкон салымдары зор. Мындай окумуштуулардын ичинен кыргыз тилин эне тил катары окутуунун методикасына, бул илимдин калыптанышына жана өнүгүшүнө өзгөчө салым кошкон методист-окумуштуу, түптөлгөн илимди андан-ары өнүктүрүүгө салым кошуп, методикалык эмгектерди жазып, илимдин кандидат, докторлорун чыгарып, педагог окумуштууларды даярдаган профессор К. К. Сартбаевдин атын өзгөчө бөлүп кароого татыктуу. Албетте, методика боюнча эмгек жазып, илимдин доктору жана кандидаты болгон окумуштуу-методисттер аз эмес. Бирок алардын ичинде С. Наматов менен К. К. Сартбаевдин сиңирген эмгектерин бөлүп көрсөтүүгө тийишпиз.

Профессор К. К. Сартбаевдин кыргыз тили окуу китептеринин сапатын жакшыртуу боюнча калтырып кеткен мурастарын ар тараптан иликтөө, баарыдан мурда, практикалык конкреттүү максатты көздөйт деп айтууга болот. Ал эми окумуштуунун программа жана окуу китептерине койгон талаптары, сунуштары бүгүнкү кыргыз тили боюнча түзүлгөн программага да түздөн-түз тиешеси бар. К. К. Сартбаев жөнүндө профессор Аскар Осмонкулов мындай деген: «К. К. Сартбаевдин 1958-жылы августта кыргыз тилин жана адабиятын окутууну жакшыртуу боюнча өткөрүлгөн республикалык кеңешмеде орто мектептин 8-10-класстары үчүн түзүлгөн кыргыз тилинин программасы жана окуу китептери жөнүндө жасаган доклады бир катар мектептердин педсоветинде талкууланып, башталгыч жана жогорку класстар үчүн түзүлгөн окуу китептериндеги жетишкендиктер менен кемчиликтер талдоого алынып, айрым окуу китептеринин сапатын жакшыртууга байланыштуу сын пикирлер газета-журналдарга жарыяланган. Мындай мисалдар ондоп саналат. Кийинки жылдары анын кыргыз тилин окутуунун методикасына арналган макалаларында көтөргөн проблемалары көп жерде талкууга алынып, мектептерде чоң жаңылык катары катары кабыл алынган. Анткени мындай макалалардын мугалимдердин методикалык даярдыгын жакшыртып, квалификациясын жогорулатууда пайдасы чоң» [4, 6-б.].

Окумуштуунун газета-журналдардарда кыргыз тилин окутуунун методикасына арналган макалалары, илимий баяндамалары улам жаңы маселелерди көтөрүп, мугалимдердин методикалык даярдыгын көтөрүүгө көп жагынан жардам көрсөткөн. Мындан тышкары, К. К. Сартбаев окуу куралдарынын да автору болгон. Бул жөнүндө профессор Н. Ишекеев мындай деген: «...Калкабай Калыкович окуу куралдарынын автору да болуп эсептелет. Предметке кылдат караган профессордун жазган окуу куралынын өмүрү да узун. Ушунда бир гана фактыга аярлап көрөлү. Окумуштуу 1948-жылы Н. А. Альпиев менен биргелешип кыргыз мектептеринин 5-6-класстары үчүн «Русский язык» деген окуу китебин түзүшкөн. Окуу куралы мектеп окуучуларынын, мугалимдердин колуна тийгенден бери 53 жылдын жүзү болду. Ал андан бери отуздан ашык ирет басылып чыгарылды. Бирок китеп өзүнүн илимий салмагы дагы эле нарктуу» [3, 27-б.].

1983-жылы үч бөлүмдөн турган «Студенттердин эне тилинен өз алдынча иштөөлөрүн активдештирүү» деген эмгеги жарык көргөн. Анын биринчи бөлүмү эне тилин окутуу методикасынын изилдениши 1925-жылдан башталып, мугалимдердин ошол жылы өткөн алгачкы съездинде Кара-Кыргыз автономиялуу областында эл агартуу иштерин өнүктүрүүнүн жолдору, кыргыз тилинин графикасы жана орфографиясы, аны латын алфавитине өткөрүү, 1-2-баскычтагы мектептин программалары, илимий терминологиясын түзүү, элдик оозеки чыгармаларды жыйноо боюнча маселелери изилдөөгө алынган. Экинчи бөлүмүндө китеп менен өз бетинче иштөө боюнча илимий-методикалык адабияттардан кантип пайдалануунун жолдоруна токтолот. Ушул багытта ондогон окумуштуу-методисттердин орус тилинде басылган китептеринен пайдаланып, кыргыз тилин окутуу методикасынын алдында кандай проблемалар тургандыгы жөнүндө сөз болот. Анда кыргыз тилин окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча техникалык каражаттарды пайдаланууга карата бир катар кеңештер берилген. Эмгектин үчүнчү бөлүмү лексикага арналган. Анда оозеки сүйлөшүү жана жазуу речинин урунттуу маселелерин өз бетинче окуп үйрөнүүнүн айрым проблемаларына токтолгон. Бул эмгек студенттер үчүн гана эмес, мектеп мугалимдерине да табылгыс эмгек болуп эсептелген.

Профессор К. К. Сартбаевдин методикалык мурастарына таянуу менен тил бөлүмдөрүн окутуунун дидактикалык негиздерин соңку талаптарга ылайык аныктоого аракет кылабыз.

1. Фонетика жана орфоэпияны окутуунун максаты жана милдети. «Фонетика» бөлүмү, орфоэпия, графика жана орфография, кеп маданияты 5-класста окутулат. Фонетика жана орфоэпияны окутуунун максаттары:

- окуучулардын кыргыз тилинин тыбыштык системасын түшүнүп, өздөштүрүүсүнө жетишүү;
 - окуучуларды кыргыз адабий тилинин орфоэпиялык нормалары менен тааныштыруу;
 - окуучулардын орфографиялык сабаттуулуктарын арттыруу.
- Фонетика жана орфоэпияны окутуунун милдеттери:
- тилдин тыбыштык системасы жөнүндөгү билимин бекемдөө (окуучулар «Фонетика» бөлүмү тууралуу башталгыч класстардан эле маалымат алышат), лексикалык, сөз жасоо, морфологиялык көрүнүштөр менен тыбыш системасынын байланышын көрсөтүү;
 - окуучулардын тыбыштардын угуусун өстүрүү жана аларга ушул нуктагы орфографиялык сабаттуулугун өздөштүрүү;
 - окуучуларды туура, так сүйлөөгө көнүктүрүү.

2. Фонетика жана орфоэпияны окутуунун мазмуну.

Кептин негизги тыбыштык каражаттары: тыбыштар, муун, басым, тыным. Үндүү жана үнсүз тыбыштардын системасы. Кеп процессинде тыбыштардын өзгөрүшү. Тыбыш жана тамганын катышы. Фонетикалык транскрипциялоо. Кыргыз адабий тилинин негизги орфографиялык нормалары. Фонетиканын графика жана орфография менен болгон байланышы. Фонетиканын негизги каражаттары. Сөздү туура айтуу нормалары жана сүйлөмдү интонация менен айтуу. Өзүнүн жана башка бирөөнүн кебин орфоэпиялык нормалардын көз карашында баалоо. Фонетика боюнча алган билимин туура жазуу практикасында колдонуу [9].

3. Мектепте окутулуучу «Фонетика» жана «Орфоэпия» бөлүмүнүн негизги түшүнүктөрү. Фонетиканын негизги бирдиги – тыбыш. Ал артикуляциялык (каткалаң жана жумшак үнсүздөр), акустикалык (үндүү жана үнсүз тыбыштар, уяң жана шуулдама үнсүздөр) жана функционалдык жагы (тилдин маани болуучу бирдиги) аркылуу мүнөздөлөт. Тыбышты мүнөздөө үчүн транскрипциянын негизги элементтери: тыбыштын жумшактыгы, басым, узун жана квадраттык кашаалар колдонулат. Тыбыштар маани өзгөртүүчү функцияны аткаргандыктан, башка тилдик баскычтардын: морфема, сөз формасы, сөз айкашы, сүйлөм сыяктуу курамында каралат. Муун – сөздөгү бир ыргак менен айтылган фонетикалык сөз бөлүгү. «Фонетика» бөлүмүндө орфоэпия маселеси да каралган, ал кыргыз адабий тилдеги сөздөрдү туура айтуу нормасы.

4. Фонетика жана орфоэпияны окутуу процессинде өздөштүрүлгөн көндүмдөр булар болууга тийиш:

- үндүү жана үнсүз тыбыштардын бөлүнүшү, алардын негизги белгилерин көрсөтүү;
- сөзгө фонетикалык-графикалык талдоо жүргүзүү;
- сөздү муунга туура бөлүштүрүү;
- үнсүздөрдүн жумшактыгын белгилөө;

- сөздү туура айтуу (орфоэпиялык нормалардын жардамы менен).

5. Фонетика жана орфоэпияны окутуунун принциптери:

- тыбыш менен тамганын өзгөчөлүгүн, жалпылыгын ажырата билүү;
- тыбыштардын өзгөрүшүн сөз жана кеп менен биримдикте кароо;
- орфографиялык эрежелерди сөздүктүн негизинде өздөштүрүү;

6. Фонетикалык көнүгүүлөр.

1. Фонетикалык талдоо – сөздү тыбыштык талдоо. Фонетикалык талдоонун тартиби:

1) сөзгө орфографиялык талдоо жүргүзүү;

2) сөздү муундарга бөлүштүрүп, тыбышты аныктоо;

3) тыбыштарды тартиби боюнча мүнөздөп чыгуу: үндүү тыбыштар үчүн ачык, жабык жана туюк муунга бөлүштүрүү; үнсүз тыбыштар үчүн уяң же шуулдама, каткалаң же жумшак тыбыш экендигин көрсөтүп, кандай тамга менен берилгендигин көрсөтүү;

4) тыбыш жана тамганын жалпы санын көрсөтүү.

Сабактын иштелмеси:

Сабактын темасы: Тыбыш жасоочу органдар жана тыбыштардын жасалышы. (5-класс)

Сабактын максаттары:

Билим берүүчүлүк максат: Окуучулар тема аркылуу тыбыш жасоочу органдар жөнүндө кеңири түшүнүк алуу менен тыбыштардын жасалыш табиятын билүүгө үйрөнүшөт.

Өнүктүрүүчүлүк максат: Сабакта алган билимдерин турмушта колдоно билүүгө көнүгүшөт.

Тарбия берүүчүлүк максат: Тыбыштарды туура айтууга, тамгаларды туура жазууга, туура сүйлөөгө үйрөнүшөт.

Сабактын методу: Көрсөтмөлүү-иллюстративдүү метод.

Сабактын тиби: Жаңы теманы өздөштүрүү (таанып-билүү) сабагы. Сабак аралыш байланыш: Анатомия, биология, адабият.

Сабактын жабдылышы: Окуу китеби, тыбыш жасоочу органдардын сүрөтү.

Сабактын жүрүшү: Уюштуруу иштери. Окуучулар менен учурашуу, сабакка катышууну тактоо.

Сабактын максаты менен тааныштыруу. Окуучуларды психологиялык жактан сабакка даярдоо максатында «Биз адамдын кандай органдарын билебиз?» деген суроо берилет. 1-окуучу: Баш, көз, кулак. 2-окуучу: Кол, бут. 3-окуучу: Жүрөк, боор. 4-окуучу: Өпкө, бөйрөк. 5-окуучу: Мурун, тил, тиш. Мугалим: Силер айтылгандарды эсиңерге сактап тургула. Азыр үйгө берилген тапшырманы текшерип алалы. Үйгө берилген тапшырма текшерилет. Үйгө берилген тапшырма боюнча суроолор:

1. Тил кайда жана кандайча жашайт?
2. Тил коомсуз жашоого мүмкүнбү?
3. Фонетика эмнени үйрөтүүчү илим?
4. Фонетикасыз тил болушу (жашашы) мүмкүнбү?
2. Тыбыш деген эмне?
3. Тамга деп эмнени айтабыз?
4. Сөздөр кантип түзүлөт?
5. Фонетика кандайча жана кайда жашайт?

Демек, балдар биз өткөн темада фонетика тууралуу маалыматтарды алганбыз. Фонетика тыбыш жана тамганы үйрөтөт. Кыргыз тилинде 39 тыбыш, 36 тамга бар. Биз булар жөнүндө жалпы маалымат алдык. Эми, балдар, биз бүгүн тыбыштар кантип жасалып, үн кантип пайда боло тургандыгын билип алабыз.

Жаңы теманы түшүндүрүү: Бүгүнкү сабактын темасы **«Тыбыш жасоочу органдар жана тыбыштардын жасалышы»** деп аталат. Биз жогоруда адамдын органдарын билип алдык. Аларды кайра эсибизге түшүрүп көрөлүчү. Баш, көз, кулак, ооз, тиш, тил, кол, бут. Ички органдар: жүрөк, өпкө, боор, бөйрөк, өт, көк боор ж. б. Силер билесиңер, балдар, бул органдардын ар биринин аткарган функциясы бар. Эми бул сүрөттөрдү карагыла, эмнелерди көрүп туурасыңар? 1-окуучу: Баштын сүрөтүн. 2-окуучу: Ооз, тил. 3-окуучу: Мурун. 4-окуучу: Өпкө. 5-окуучу: Кекиртект. Мугалим: Эми келгиле, ойлонуп көрөлүчү, бул айтылган органдар кандай кызмат аткарат. 1-окуучу: Өпкөбүз менен дем алабыз. 2-окуучу: Мурун менен дем алабыз. 3-окуучу: Тил менен сүйлөйбүз. 4-окуучу: Кулак менен угабыз. 5-окуучу: Тиш менен чайнайбыз.

Мугалим: Демек, балдар, көрдүнөрбү, ар бир органдын өзүнө тиешелүү кызматы бар. Биз бүгүнкү сабакта тыбыш жасоочу органдарды билдик. Демек, тыбыш жасоочу органдарга (доскада илинген сүрөттөн көрсөтөт): кекиртект, алкым, көмөкөй, ооз көңдөйү, тил, жумшак жана катуу тандай, тиш менен эриндер жана мурун көңдөйү кирет. Мындан тышкары, өпкө жана анын трахеясы (кекиртект) кирет. Булардын баарын борбордук нерв системасы башкарып турат. Дем алуу органдары: өпкө, андан чыккан бронхалардын эки бутагы, андан кийин трахея (кекиртект) – булар да сүйлөө органдары боло алышат. Ошондой эле кекиртектин ичинде эки жуп урукча орун алган. Анын жогорку экөө жалган түйүндөр деп аталат, үн чыгарганда эч кандай роль ойнобойт. Төмөнкү экөө чыныгы үн түйүндөрү болуп саналат да, үн чыгарганда негизги ролду ойнойт.

Эми, балдар, үн кантип пайда болорун түшүнүп алалы. Үн түйүндөрүнүн арасындагы жылчык үн жылчыгы деп аталат. Үн жылчыгы жабылып, аба үн жылчыгын жарып сыртка чыгат да, үндү пайда кылат. Тил ооз көңдөйүндөгү өтө маанилүү, абдан кыймылдуу орган болуп саналат. Мурун көңдөйү да сүйлөө органдарына кирип, мурунчул, уяң үнсүздөрдү жасоодо катышат. Азыр баарыбыз өз алдынча сөздөрдү, тыбыштарды айтып, тыбыш жасоочу органдардын кандай кызмат аткарып жатканын байкап көрөбүз. Мисалы: мурундун, тилдин, тандайдын, тиштин, эриндин ар бири катышып, тыбыштар пайда болуп жатат.

Дем алуу органдарынын негизги кызматы тыбыш жасоого керектүү болгон абаны өпкөгө тартуу жана андан кайра сыртка кысып чыгаруу болот [8].

Жаңы тема түшүндүрүлгөндөн кийин бышыктоо иштери жүргүзүлөт. Окуучуларды 3 топко бөлүштүрүп, тыбыш жасоочу органдардын сүрөттөрү берилет. Топторго тапшырма:

1. Берилген сүрөт боюнча чакан текст түзүү.
2. Текстти көркөм окуп берүү.
3. Тексттен 3 сөзгө фонетикалык талдоо жүргүзүү.

Мугалим:

Кана балдар, ойнойлу,
Таппай күлкү болбойлу.
Биздин тамгалар катышкан,
Сөздөрдү бат ойлойлу.

Классты үч топко бөлүп, ар бир топко карточка таратылат. Сөздү кайсы топ көп жазса, ошол топ жеңүүчү деп табылат.

Окуучуларга дидактикалык карточкалар таратылат.

1-карточка. К, г тыбыштары катышкан сөздөрдү жазгыла.

2-карточка. Ж, ң тыбыштары катышкан сөздү тапкыла.

3-карточка. Ө, ү тыбыштары катышкан сөздөрдү санап бергиле [7].

Сабакты жыйынтыктоо: Тыбыш жасоочу органдарга кластер түзүү менен сабак жыйынтыкталат.

Үйгө тапшырма: Тыбыш жасоочу органдардын сүрөтүн тартып келүү.

Баалоо: Окуучулар сабакта активдүү катышуусуна, тартибине, логикалык ойлоосуна карап бааланат.

Жыйынтыктап айтканда, профессор К. К. Сартбаевдин кыргыз тилин окутуунун методикасы боюнча өткөн ХХ кылымдын экинчи жарымында иштеп чыккан педагогикалык мурастары азыркы учурда да өз актуалдуулугун жогото элек. Албетте, ал эмгектерде окутуунун мазмуну атайын компетенцияларга ажыратылып аныкталган эмес. Окумуштуунун методикалык эмгектери өз учуруна ылайык «тилди окутуунун негизин грамматика түзөт» деген негизге таянып иштелип, ага ылайык мектептерде грамматиканы окутуунун методикасына артыкчылыктуу маани берилген. Бүгүнкү күндө тилдин грамматикасы окуучулар ээ болуучу компетенциялардын бири катары аныкталып, ал «тилдик» деген аталышка ээ болду. Мына ушул жагдай-шарттын өзү эле профессор К. К. Сартбаевдин эмгектери, эгерде алар азыркы талаптарга жараша айрым толуктоолор, кошумчалар менен кайрадан иштелип чыкса, кыргыз тилин окутууну жакшыртууга дагы ондогон жылдар бою кызмат кыла тургандыгын көрсөтүп турат.

Адабияттар:

1. Акматов, Т. Калкабай Калыкович Сартбаев – ири методист жана белгилүү тилчи, [Текст] / Т. Акматов // Эл агартуу. - 2008. - №7-8. - 56-58-б.
2. Анапияева, А. А. Башталгыч орус класстарында этишти окутуу / А. А. Анапияева, К. А. Эрнисбек // Вестник Иссык-Кульского университета. -2022. - No. 53. - P. 80-85. – EDN VNJWHZ.
3. Ишекеев, Н. Терендиктер жана бийиктиктер [Текст] / Н. Ишекеев // Профессор К. К. Сартбаевдин 100 жылдык мааракесине карата өткөрүлгөн эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. - Бишкек: Турар, 2011. - 24-28-бб.
4. Осмонкулов, А. Калкабай Калыкович Сартбаев – белгилүү тилчи, окумуштуу-методист [Текст] / А. Осмонкулов. // Проф. К. К. Сартбаевдин 90 жылдыгына арналган илимий-практикалык конференциянын материалдары. - Бишкек, 2002. -3-10-бб.
5. Осмонкулов, А. Кыргыз тилин окутуунун айрым маселелери [Текст]: Макалалар жыйнагы / А. Осмонкулов. - Бишкек, 2006. - 392 б.
6. Осмонкулов, А. Кыргызстанда эл агартуу иштери жана эне тилин окутуунун тарыхынан [Текст] / А. Осмонкулов. - Фрунзе: Мектеп, 1974. - 202 б.
7. <https://elibrary.ru/item.asp?id=60001079>
8. <https://api.libraryksu.kg/teachers-work/ISUANAPIAEVA20151699.pdf>
9. https://st-1.akipress.org/st_bilimlib/3/832189a89bb8fb7fcfe352debe484e5c71b5d025.pdf